

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК РӨЛДЕРДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Гиззатова Құралай Аманжолқызы

Kuralay.16.03@mail.ru

7М01101 - Педагогика және психология білім бағдарламасының

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі, философия докторы (PhD) - Мугауина Г.О.

Жасөспірімдік кезең – адамның биологиялық, психологиялық және әлеуметтік өзгерістерге ұшырайтын күрделі кезеңі. Бұл уақытта жеке тұлғаның өзіндік санасы қалыптасып, гендерлік стратегияларына әсер етеді. Сондықтан, гендерлік рөлдердің маңыздылығын зерттеу және тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады. Қоғамдағы дәстүрлі гендерлік рөлдер көбіне мектеп қабырғасынан бастап қалыптасады. Мектеп бағдарламалары, оқулық мазмұндары, мұғалімдердің оқушыларға деген қарым-қатынасы гендерлік теңдікке қалай ықпал ететіні зерттеу нысаны болып табылады. Гендерлік қалыптасуда бірнеше негізгі факторлар бар. Жасөспірімдер арасындағы гендерлік рөлдердің қалыптасуы. Гендерлік рөлдер – белгілі бір жыныс өкілдеріне тән деп саналатын әлеуметтік және мәдени нормалар жиынтығы. Жасөспірімдік шақта бұл рөлдер негізінен отбасы, мектеп, бұқаралық ақпарат құралдары және әлеуметтік орта арқылы қалыптасады.

Отбасы және гендерлік тәрбие. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтену институты. Ата-ананың балаға берген тәрбиесі оның болашақтағы гендерлік рөлін айқындайды. Гендерлік теңдікті ұстанатын отбасыларда өскен балалар икемді ойлауға бейім, ал дәстүрлі гендерлік көзқарастармен тәрбиеленген балалар көбіне гендерлік стереотиптерді ұстанады. Қазіргі заманғы қоғамда отбасының маңызы ерекше. Отбасы тек ұрпақ тәрбиелейтін әлеуметтік институт қана емес, сонымен қатар адам бойында алғашқы әлеуметтік дағдылар мен құндылықтарды қалыптастыратын маңызды орта болып табылады. Гендерлік тәрбие осы процестің ажырамас бөлігі болып табылады, себебі ол жеке тұлғаның ер немесе әйел ретіндегі рөлін қабылдауына, әлеуметтік нормаларды меңгеруіне және өз ортасымен қарым-қатынас орнатуына ықпал етеді. Гендерлік тәрбие – бұл қоғамда қалыптасқан гендерлік нормалар мен құндылықтарды балалар мен жасөспірімдерге сіңіру процесі. Бұл процесте отбасы шешуші рөл атқарады, себебі баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибесі ата-аналар мен жақын туыстар арқылы қалыптасады.

Отбасындағы гендерлік тәрбие әртүрлі тәсілдер арқылы жүзеге асырылады:

1. Рөлдік үлгі көрсету – ата-аналар өздерінің гендерлік рөлдерін қалай атқаратыны арқылы балаларға үлгі болады. Мысалы, әкенің еңбекке, ананың үй шаруасына жауапкершілік алу моделін көрсетуі баланың болашақтағы рөлдік бағдарын қалыптастырады.

2. Әлеуметтік күтулер – ата-аналар мен қоғам баладан белгілі бір мінез-құлық пен қасиеттерді күтеді. Ұл балалардан батылдық пен көшбасшылық, ал қыз балалардан нәзіктік пен мейірімділік күтілетіні жиі кездеседі.

3. Тәрбие әдістері – ата-аналардың балаларды тәрбиелеу тәсілдері олардың гендерлік рөлдерді қабылдауына ықпал етеді. Қыздарды тілалғыш, ұлдарды тәуелсіз болуға үйрету – осыған мысал бола алады.

4. Мәдени және дәстүрлік ықпал – әр халықтың мәдени ерекшеліктеріне байланысты гендерлік рөлдердің берілуі де әртүрлі болады. Кейбір қоғамдарда дәстүрлі гендерлік рөлдер қатаң сақталса, кейбір елдерде олар әлдеқайда икемді.

Жасөспірімдердің гендерлік сәйкестігі және оның психологиялық аспектілері. Жасөспірімдік кезең – гендерлік сәйкестікті қабылдау мен бекітудің маңызды кезеңі. Бұл кезеңде балалар өздерінің жыныстық ерекшеліктерін түсініп, қоғамдағы ерлер мен әйелдердің рөлдерін саналы түрде қабылдай бастайды. Егер отбасы мен әлеуметтік орта тарапынан қолдау

жеткілікті деңгейде болмаса, бұл олардың өзін-өзі бағалауына, мінез-құлқына және болашақтағы әлеуметтік интеграциясына кері әсер етуі мүмкін. Психологиялық тұрғыдан алғанда, гендерлік сәйкестік адамның тұлғалық дамуының ажырамас бөлігі болып табылады. Гендерлік сәйкестіктің дұрыс қалыптаспауы жасөспірімдер арасында психологиялық мәселелердің, мысалы, өзіндік бағалаудың төмендігі, әлеуметтік оқшаулану немесе гендерлік стереотиптерге сәйкес келмеуден туындайтын стресс деңгейінің жоғарылауына әкелуі мүмкін.

Білім беру жүйесі және гендерлік рөлдер. Мектеп және білім беру жүйесі де гендерлік рөлдерді қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Кейбір зерттеулерге сәйкес, мектеп бағдарламаларында гендерлік теңсіздік байқалуы мүмкін, мысалы, қыз балаларға гуманитарлық пәндерге, ал ұл балаларға техникалық ғылымдарға басымдық берілуі. Бұл болашақ мамандық таңдауда да өз әсерін тигізуі мүмкін. Қазіргі қоғамда гендерлік теңдік мәселесі өзекті тақырыптардың бірі болып отыр. Білім беру жүйесі – қоғамдағы гендерлік рөлдердің қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік институттардың бірі.

Білім беру процесінде гендерлік көзқарастар, оқушылардың болашақтағы кәсіби таңдауына, әлеуметтік өзара әрекеттесуіне және тұлғалық дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан гендерлік рөлдерді зерттеу, білім беру жүйесіндегі теңдікті қамтамасыз ету стратегияларын қарастыру – ғылым мен қоғам үшін өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Гендерлік рөлдердің қалыптасуында бірнеше негізгі факторлар бар:

1. Оқу бағдарламалары мен оқулықтар – білім мазмұны арқылы ерлер мен әйелдердің қоғамдағы орны туралы көзқарастар беріледі. Кейбір оқулықтарда әйелдер көбіне үй шаруасы, тәрбие ісімен байланыстырылып, ер адамдар көшбасшы, ғалым немесе инженер ретінде бейнеленуі мүмкін.

2. Педагогикалық тәсілдер – мұғалімдердің оқушыларға деген қарым-қатынасы олардың гендерлік рөлдерді қалай қабылдайтынына әсер етеді. Мұғалімдер ер балаларға көшбасшылықты көбірек ұсынса, қыз балаларға қамқорлық пен жауапкершілікті баса айтуы мүмкін.

3. Қоршаған орта және сынып мәдениеті – оқушылар арасындағы қарым-қатынас, тәрбиешілердің рөлі, мектептегі формалды және бейресми қарым-қатынастар гендерлік рөлдерді нығайтуға немесе теңестіруге ықпал етеді.

4. Гендерлік бейтарап оқу бағдарламаларын енгізу – оқулықтар мен оқу материалдарында гендерлік теңдікке бағытталған мазмұн болуы қажет.

5. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру – педагогтерге гендерлік теңдікке негізделген оқыту әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін тренингтер өткізу.

6. Мектептегі гендерлік саясатты қалыптастыру – білім беру мекемелерінде ерлер мен әйелдерге тең мүмкіндіктер беру үшін арнайы саясат пен стратегияларды енгізу.

7. Оқушылардың кәсіби бағдарын кеңейту – қыздар мен ұл балаларға дәстүрлі емес кәсіптерді таңдауға ынталандыру, мысалы, қыз балаларды техника мен инженерия саласына, ал ұл балаларды гуманитарлық ғылымдарға тарту.

Гендерлік рөлдер білім беру жүйесінде маңызды орын алады және оқушылардың болашақ өміріне тікелей әсер етеді. Білім беру мекемелері гендерлік теңдікті қамтамасыз етуде белсенді рөл атқаруы тиіс. Гендерлік теңдікке бағытталған саясат пен әдістемелерді енгізу арқылы біз жас ұрпақтың мүмкіндіктерін кеңейтіп, инклюзивті және әділетті қоғам құруға ықпал ете аламыз. Сондықтан білім беру жүйесіндегі гендерлік рөлдерді зерттеу мен дамыту – бүгінгі күннің өзекті міндеттерінің бірі болып табылады. Гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің маңызы білім беру жүйесінде гендерлік теңдікті қамтамасыз ету демократиялық және инклюзивті қоғам құрудың маңызды шарты болып табылады. Гендерлік теңдік тек қана құқықтық мәселе емес, сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік прогрестің негізі. Теңдікке қол жеткізу үшін келесі шараларды жүзеге асыру маңызды: Білім беру жүйесінде гендерлік рөлдердің қалыптасуы білім беру процесі адамның дүниетанымын, мінез-құлқын, болашақ өмір салтын қалыптастырушы факторлардың бірі болып табылады. Қоғамдағы дәстүрлі гендерлік рөлдер көбіне мектеп қабырғасынан бастап қалыптасады. Мектеп бағдарламалары, оқулық мазмұндары, мұғалімдердің оқушыларға деген қарым-қатынасы гендерлік теңдікке қалай ықпал ететіні зерттеу нысаны болып табылады. Қоғамдық орта және медианың ықпал жасөспірімдер көбінесе бұқаралық ақпарат құралдары арқылы гендерлік рөлдер туралы ақпарат алады. Теледидар, әлеуметтік желілер және кино индустриясы кейде дәстүрлі гендерлік стереотиптерді күшейтеді, алайда қазіргі кезде гендерлік теңдікті насихаттайтын жаңа трендтер де байқалады. Гендерлік теңдіктің маңыздылығы және оның жасөспірімдерге әсері. Гендерлік теңдік – жеке тұлғаның әлеуметтенуінде маңызды факторлардың бірі. Егер балалар мен жасөспірімдерге еркін таңдау жасауға мүмкіндік берілсе, олардың қабілеттері мен қызығушылықтарына қарай дамуына жағдай жасалады. Гендерлік теңдік тек тұлғалық дамуға ғана емес, сонымен қатар қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында да маңызды рөл атқарады.

Жасөспірімдер арасындағы гендерлік рөлдерді зерттеу – маңызды әлеуметтік-ғылыми мәселе. Қазіргі қоғамда гендерлік теңдікке қол жеткізу үшін білім беру жүйесінде, отбасылық тәрбиеде және бұқаралық ақпарат құралдарында тең мүмкіндіктерді насихаттау қажет. Бұл тек жекелеген тұлғалардың дамуына ғана емес, бүкіл қоғамның ілгерілеуіне ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, гендерлік стереотиптердің әсерін азайту және гендерлік теңдік қағидаттарын ұстану жасөспірімдердің өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруына ықпал етеді. Сонымен қатар, білім беру жүйесінде гендерлік сезімталдықты арттыру және отбасы институтының тәрбиелік рөлін күшейту маңызды факторлар болып табылады. Осыған байланысты, жасөспірімдердің гендерлік өзіндік сана-сезімін дамытуда кешенді, ғылымға негізделген тәсілдер қажет. Бұл тұрғыда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы, инклюзивті білім беру әдістерін енгізу және қоғамдағы гендерлік мәдениетті қалыптастыру басты басымдықтардың бірі болуы тиіс. Жасөспірімдер арасындағы гендерлік рөлдердің теңгерімді дамуы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етіп қана қоймай, болашақ ұрпақтың үйлесімді қалыптасуына негіз қалайды. Сондықтан бұл мәселені кешенді түрде зерттеу мен тиімді шешімдер ұсыну – заманауи ғылым мен қоғам алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бем, С. Л. (2002). Гендерлік психология – Алматы: Қазақ университеті.
2. Кон, И. С. (2010). Жыныс және мәдениет: Гендерлік стереотиптер. – Мәскеу: Академия.
3. Хасан, Б. И. (2017). Жасөспірімдердің гендерлік әлеуметтенуі – Астана: Ғылым.
4. Гусейнова, Л. К. (2015). Гендерлік рөлдер және әлеуметтік нормалар – Санкт-Петербург: Питер.
5. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық- демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия. (2020). Гендерлік теңдік стратегиясы. – Астана.
6. Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation *Psychological Review*, 106(4), 676–713.
7. Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364.
8. Hyde, J. S. (2005). The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*, 60(6), 581–592.
9. Unger, R. K. (2004). *Handbook of the Psychology of Women and Gender*. – New Jersey: John Wiley & Sons.
10. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2021). Гендерлік тәрбие және мектеп бағдарламасы. – Алматы: Білім баспасы.